PILKAPIŲ TYRINĖJIMAI ŽEMAITIJOJE 1968—1969 METAIS

MYKOLAS MICHELBERTAS

I—IV m. e. amžių Žemaitijos archeologiniai paminklai kol kas blogai pažįstami. Nors pilkapynų nemažai tyrinėta [1], bet iki šiol ištirtų kapų Žemaitijos pilkapiuose yra nedaug, lyginant su gretimomis sritimis kaip pajūris (kapinynai su akmenų vainikais) ar vidurio Lietuvos dalis (plokštiniai kapinynai Kauno, Kėdainių, Jurbarko ir dalinai Panevėžio rajonuose). Todėl pastaraisiais metais Lietuvos TSR MA Istorijos institutas intensyviau tyrinėjo Žemaitijos pilkapius ir gavo nemaža naujų duomenų šios teritorijos senųjų gyventojų laidosenai, materialinei kultūrai, amatams pažinti. 1968 ir 1969 m. tyrinėti trys pilkapynai Kelmės ir Šiaulių rajonuose.

1968 m. buvo baigti **Akmenių pilkapių,** Kelmės raj., tyrinėjimai. Akmenių pilkapiai yra dešinėje kelio Kražiai-Akmeniai pusėje, apie 7 km nuo Kražių. Kaimo kapinaičių teritorijoje buvo išlikę 5 pilkapiai. Trys iš jų (I, II, IV) tyrinėti 1967 m. 1968 m. liepos 5—29 d. buvo tyrinėjami likę du pilkapiai (III ir V)[2].

III pilkapio sampilas buvo neblogai išlikęs, jo aukštis siekė apie 1—1,2 m. Sampilas supiltas iš aplinkinio smėlio. Pakraščiuose dalinai išlikęs akmenų vainikas. Blogiausiai vainikas išlikęs rytų ir šiaurės rytų pusėje. Sprendžiant iš vainiko liekanų, pilkapį juosė apskritas akmenų vainikas, kurio skersmuo vidinėje pusėje buvo 7,3—7,5 m. Šiaurinėje apskrito vainiko pusėje buvo puslankio formos priestatas, kurio ilgis šiaurės-pietų kryptimi — 3,5 m (pločio nustatyti nepasisekė). Mirusieji laidoti tiek apskritame akmenų vainike, tiek puslankio formos priestate. III pilkapyje buvo aptikti 4 m. e. pirmųjų amžių kapai (Nr. 3, 12, 14 ir 18). Kapų duobių gylis nuo 0,7 iki 1,4 m nuo pilkapio sampilo viršaus. Nors mirusiųjų griaučiai blogai išlikę, pasisekė nustatyti, kad jie

[1] Apie ankstyvesnius pilkapių tyrinėjimus Žemaitijoje ir Vidurio Lietuvos šiaurinėje dalyje žr. **M. Михельбертас,** Некоторые черты погребального обряда курганов Жемайтии и Северной части Центральной Литвы.— 20 лет, Вильнюс, 1968, p. 37—46.

[2] **M. Михельбертас,** Исследования курганов в Жемайтии.— Археологические открытия 1968 года, Москва, 1969, p. 356—357.

laidoti ant nugaros, ištiestomis kojomis. Kape Nr. 3 palaidotas vyras galva į pietvakarius. Mirusiojo galvūgalyje rasti 2 geležiniai įmoviniai ietigaliai, prie juosmens, kairėje pusėje, — geležinis peilis tiesia nugarėle bei įsmeigtas ašmenimis į žemę geležinis įmovinis kirvis. Prie kairiojo šlaunikaulio rastas geležinis peilis lenkta nugarėle, krūtinės srityje — keli bronzinės grandinėlės nareliai nesujungtais galais. Netoli šio kapo rastas išjudintas iš vietos nedidelis medžio gabalėlis (dėžutės liekanos?), ant kurio buvo keli šimtai tokių pat bronzinių grandinėlių narelių nesujungtais galais. Matyt, mirusiajam į kapą buvo įdėti pusfabrikačiai bronzinės grandinėlės gamybai. Tai pirmas tokio pobūdžio radinys Lietuvos I—V amžių laidojimo paminkluose.

Kiti III pilkapio kapai (Nr. 12, 14, 18) priklausė moterims, kurios palaidotos galvomis į vakarus. Kapo Nr. 12 įkapes sudarė geležinis peilis lenkta nugarėle, rastas kairėje mirusiosios galvos pusėje, geležinė yla, rasta dešiniojo peties srityje, brozinė juostinė apyrankė, rasta krūtinės srityje, bei bronzinis ritinis smeigtukas, rastas ant kaukolės viršugalvio kaulų. Prie smeigtuko pastebėta odos liekanų, greičiausiai, juo buvo prisegtas prie plaukų kažkoks odinis galvos apdangalas. Prie smeigtuko grandelės rasta pririšta virvutė, kuri buvo apvyniota apie adatą. Tokie smeigtukai dažnai būdavo sujungiami bronzinėmis grandinėlėmis ir nešiojami poromis. Matyt, kada trūkdavo grandinėlės, smeigtukai būdavo sujungiami paprasta virvute. Kapas Nr. 1 buvo apardytas, jo įkapes sudarė prie kaukolės viršugalvio rastas bronzinis statinėlinis smeigtukas, kurio galvutės skylutėje taip pat pastebėti virvutės pėdsakai. Kape Nr. 18, mirusiosios kaklo srityje, rasta bronzinių apvalių karolių apvara (iš viso — 38 karoliai), kurioje buvo ir vienas importinis raudonos emalės apvalus karolis. Dešinėje krūtinės pusėje rasta geležinė yla, ant rankų kaulų fragmentų — dvi bronzinės juostinės keturkampio piūvio apyrankės. Visi minėti III pilkapio kapai dėtuotini II—III m. e. amžiais. Pilkapyje būta daugiau senojo geležies amžiaus kapų. Tatai rodo tokie atsitiktiniai radiniai, kaip 6 bronzinės juostinės apyrankės, laiptelinė se-

gė, antkaklės fragmentas, pakabučiai, 2 geležiniai įmoviniai kirviai, geležinis lazdelinis smeigtukas.

Dalis senųjų kapų šiame pilkapyje buvo sunaikinta, kasant duobes XVI a. kapams, kurių pilkapyje rasta 16.

Dalis vėlyvų kapų datuoti monetomis. Mirusieji laidoti nedeginti, mediniuose karstuose, galvomis daugiausia į vakarus. Kapas Nr. 20 (mirusiojo lyties nepasisekė nustatyti) buvo aptiktas po akmenų grindiniu. Palaidojus mirusįjį, į kapo duobę buvo primesta virš 100 įvairaus dydžio akmenų, kurie sudarė apie 80 cm pločio, 2,5 m ilgio ir 30—40 cm aukščio grindinį virš mirusiojo karsto. Galimas daiktas, kad čia turime reikalo su mirusiųjų baimės pasireiškimu — karstas užmestas akmenimis, kad mirusysis neprisikeltų. Įkapių tarpe — sidabrinės monetos, geležiniai peiliai, bronziniai ir sidabriniai pakabučiai, alavinės ir bronzinės segės, įvairūs bronziniai žiedai, akmeniniai verpstukai. Vyro kape Nr. 9 kojų gale įdėti du geležiniai pentinai su ratukais galuose ir dvi geležinės sagtelės. Vyro kape Nr. 13 kairėje mirusiojo pusėje prie šono buvo rastas geležinis kirvis plačiais ašmenimis, o kojų gale — akmeninis galąstuvas su geležine grandele prikabinimui ir geležinis peilis. Taigi, vėlyvų kapų laidosenoje dar labai stiprios pagoniškos tradicijos.

V pilkapis žymiai blogiau išlikęs. Jo sampilas buvo išskleistas, ant pilkapio stovėjo dar du kryžiai. Ir šis pilkapis labai nukentėjo, kasant duobes vėlyviems, XVII—XIX a., kapams. Pilkapio akmenų vainikas buvo apardytas, jo skersmuo vidinėje pusėje — 9,4—10,5 m. Vainikas buvo ne visai taisyklingo apskritimo formos. Pilkapyje buvo truputį apardytas vyro kapas Nr. 1, kurį pagal įkapes galima datuoti V—VI m. e. a. Mirusysis palaidotas aukštielninkas, kojų sritis neišlikusi. Mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus. Kaklo srityje rasta bronzinė antkaklė dvigubu priekiniu lankeliu, kairėje galvos pusėje — geležinis įmovinis ietigalis, kairiojo peties srityje — smeigtukas ir ašmenimis į žemę geležinis įmovinis kirvis. Prie kirvio rastas geležinis tiesus peilis vėlyvesnio kapo duobėje kapui Nr. 1 priklausanti bronzinė apyrankė pastorintais galais. Šis kapas rodo, kad dar V—VI amžiais į pilkapių sampilą būdavo įkasami

atskiri kapai, nors tuo metu šalia pilkapyno jau buvo ir plokštinis kapinynas. V pilkapyje taip pat būta ankstyvesnių — III—IV a.— kapų; tatai rodo rasti iš suardytųjų kapų daiktai — geležiniai įmoviniai kirviai ir ietigaliai, bronzinės juostinės apyrankės, laiptelinės segės, lankinės segės lenkta kojele, įvijiniai žiedai.

1968 m. rugpiūčio 3—13 d. tyrinėti **Perkūniškės pilkapiai,** Kelmės raj.; jie yra apie 1 km į šiaurę nuo minėtų Akmenių pilkapių, miške. Iš čia buvusių 3 pilkapių tyrinėti du geriau išlikę.

I pilkapis turėjo apie 0,9—1 m aukščio kiek nuartą sampilą, supiltą iš aplinkinio smėlio. Sampilo pakraščiuose buvo ne visai taisyklingo apskritimo formos apardytas akmenų vainikas, kurio skersmuo vidinėje pusėje pietų rytų-šiaurės vakarų kryptimi buvo 5,6 m. Pilkapyje rasti 5 kapai, kuriuos pagal įkapes galima datuoti II a.— III a. pradžia. Mirusiųjų griaučiai visuose kapuose buvo sunykę. Sprendžiant pagal jų liekanas ir įkapių padėtį, mirusieji laidoti aukštielninki pilkapio pagrinde bei 20—50 cm giliau akmenų vainiko.

Apardytame vyro kape Nr. 1 mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus. Įkapes sudarė mirusiojo galvūgalyje rastas geležinis įmovinis kirvis bei kapo duobės dugne rasti kažkokio sunykusio geležinio dirbinio fragmentai. Moters kape Nr. 2 kaklo srityje rasta apvarėlė, kurią sudarė 3 bronziniai karoliai bei pusmėnulio formos pakabutis. Mirusiosios kojūgalyje iš abiejų šonų buvo padėti akmenys, tikriausiai skirti palaikyti skobtiniam karstui. Tarp šių akmenų rasta geležinės ylos dalis su medinio kotelio liekanomis bei geležinis peilis tiesia nugarėle. Mirusioji palaidota galva į rytus. Vyro kape Nr. 3 mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus. Įkapes sudarė bronzinė antkaklė buoželiniais galais, rasta kaklo srityje, bronzinis ratelinis smeigtukas su grandinėle, rastas krūtinės srityje, geležinis įmovinis kirvis, rastas prie mirusiojo kairiojo šono, žemiau juosmens. Ir šiame kape rasti 4 akmenys, skirti prilaikyti skobtiniam karstui. Vyro kape Nr. 4 mirusysis palaidotas galva į pietvakarius. Mirusiojo galvūgalyje rastas geležinis peilis lenkta nugarėle, krūtinės srityje — bronzinė labai profiliuota segė, juosmens srityje, dešinėje mirusiojo pu-

sėje,— ašmenimis įsmeigtas į žemę geležinis įmovinis kirvis, kojūgalyje, dešinėje pusėje,— du geležiniai įmoviniai ietigaliai. Vaiko kape Nr. 5 mirusysis palaidotas galva į šiaurę. Įkapes sudarė bronzinė antkaklė buoželiniais galais, rasta kaklo srityje, ir krūtinės srityje rasta bronzinė segė trikampe kojele. Atrodo, kad pilkapyje būta daugiau kapų, suardytų arba ariant sampilą, arba kasant jame duobes, nes rasta keletas atsitiktinių radinių — vaikiška juostinė apyrankė, geležinio dirbinio fragmentai, lipdytų puodų šukės.

II pilkapis turėjo gerai išlikusį apskritą sampilą, kurio aukštis centre buvo iki 1,2 m. Akmenų vainikas buvo ovalinės formos, gana neblogai išlikęs. Jo skersmuo vidinėje pusėje — 8,4—9,6 m. Tyrinėjimų metu išlikusių kapų jau nerasta, nes pilkapio sampilo centre beveik iki pat jo pakraščių buvusi iškasta didžiulė duobė, kuri vėliau užkasta, ir atrodė, kad sampilas nepajudintas. Visi pilkapio kapai buvo suardyti, radiniai surinkti. Tyrinėjimų metu pilkapyje rasta keletas žmonių kaulų fragmentų, bronzinis ritinis smeigtukas ir aplaužytas bronzinis ažūrinis kabutis — skirstiklis. III pilkapis dėl aiškių apardymo žymių nebuvo tyrinėtas.

1969 m. liepos 4 — rugpiūčio 5 d. tyrinėti **Kybartiškės pilkapiai,** Šiaulių raj. Kybartiškės pilkapiai yra apie 2 km į vakarus nuo Raudėnų miestelio ir apie 550 m į šiaurę nuo senojo vieškelio Raudėnai-Tryškiai. Kybartiškėje buvo išlikę 5 atskiri pilkapiai ir kelių susiliejusių pilkapių (?) grupė — kalvelė, kurioje buvo įrengtos kaimo kapinaitės. Pilkapiai nukentėjo pirmojo pasaulinio karo metu, kai per juos buvo iškasti apkasai; vėliau jų vainikų akmenys buvo renkami ir naudojami sodybų pamatams. Be to, tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad kaimo kapinaitės apėmė beveik visą pilkapių teritoriją. Kelių pilkapių sampiluose buvo rasti vėlyvi XVI—XVII a. kapai su negausiomis įkapėmis bei minėto laikotarpio monetomis.

1969 m. iškasti 4 pilkapiai. Atstumas tarp atskirų Kybartiškės pilkapių nevienodas. Jeigu, pavyzdžiui, atstumas tarp I ir II pilkapių sampilų pakraščių buvo 0,5 m, tai atstumas tarp II ir III pilkapių centrų buvo 48,5 m.

Visų tyrinėtų Kybartiškės pilkapių sampilai supilti iš aplinkinės žemės — smėlio su molio priemaiša.

I pilkapis turėjo beveik apskritą sampilą, kurio aukštis siekė 0,9—1 m. Pilkapio akmenų vainikas buvo beveik taisyklingo apskritimo formos, jo skersmuo vidinėje pusėje buvo 4,9—5,6 m. Geriau išlikusioje pietinėje dalyje akmenų vainikas buvo kelių aukštų, sukrautas iš stambių akmenų. Tik vienas pilkapyje rastas kapas (Nr. 4) priklausė senajam geležies amžiui. Mirusiojo griaučiai buvo visiškai sunykę. Sprendžiant pagal įkapių padėtį, mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus. Įkapes sudarė mirusiojo galvūgalyje rasti geležinis įmovinis kirvis ir geležinis įmovinis ietigalis. Kapas datuojamas III—IV amžiais. Kiti pilkapyje aptikti kapai priklauso XVI a. Kasant duobes pastariesiems, suardyti senieji kapai.

II pilkapis turėjo ovalo formos sampilą, kurio aukštis centre siekė 1 m. Šiaurinėje pilkapio sampilo dalyje aptiktas apskritas vainikas, kurio skersmuo viduje — 5,4—5,8 m. Kai kur šio vainiko išlikę du aukštai — apačioje buvo dvi didesnių akmenų eilės, viršuje — trečia mažesnių akmenų eilė. Pietinėje šio apskrito vainiko pusėje buvęs puslankio formos priestatas, kurio dydis — 2,6×5 m. Dėl šios priežasties pilkapio sampilas buvo ovalinis. Šiame pilkapyje rasta 14 XVI—XVII amžių kapų, ankstyvesni kapai suardyti.

III pilkapio sampilas buvo išskleistas, jo aukštis siekė iki 0,9 m. Šio pilkapio įrengimas skiriasi nuo visų kitų iki šiol tyrinėtų senojo geležies amžiaus pilkapių Žemaitijoje ir vidurio Lietuvos šiaurinėje dalyje. Po pilkapio sampilu 30—40 cm gylyje nuo jo viršaus aptiktas savotiškas akmenų grindinys, kurio statybai panaudota apie 250 įvairaus dydžio akmenų. Šis akmenų grindinys įrengtas akmenų vainiko viduje, jo lygyje ir truputį aukščiau akmenų vainiko. Pats pilkapio akmenų vainikas buvo ovalinis, jo dydis vidinėje pusėje — 2,7—6,4 m. Žemiau akmenų grindinio pilkapio sampile keliose vietose rasta smulkių angliukų. Šio pilkapio vakarinėje dalyje, netoli nuo akmenų vainiko pakraščio ir 40 cm žemiau vainiko rastos sunykusių griaučių žymės. Sprendžiant

pagal įkapių padėtį, mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus. Įkapes sudarė bronzinė akinė segė, apyrankė pumpuriniais galais ir kitos sunykusios bronzinės apyrankės fragmentai. Kapas datuotinas I—II m. e. amžiais. Apyrankės pumpuriniais galais yra gana retai sutinkamas radinys Žemaitijos pilkapiuose. Jos į Lietuvos teritoriją prekybinių santykių dėka patekdavo iš Žemutinio Pavislio teritorijos. III pilkapyje atsitiktinai rastas geležinis įmovinis kirvis, rodantis, jog pilkapyje būta ir daugiau kapų.

IV pilkapio sampilas ne visiškai išlikęs — jo vakarinė dalis nuarta. Išlikusios sampilo dalies aukštis — 0,7 m. Tik dalinai buvo išlikęs ir pilkapio akmenų vainikas. Sprendžiant pagal išlikusius akmenis, vainikas buvo ovalinis. Jo dydis vidinėje pusėje — 4,2—6,9 m. Pilkapyje senojo geležies amžiaus kapų nerasta, nes jie suardyti, kasant duobes XVI—XVII a. kapams (pastarųjų pilkapyje buvo atidengta 2). Iš senojo geležies amžiaus kapų pilkapyje išlikę atsitiktinių radinių — bronzinė akinė segė, geležinis įmovinis kirvis.

V plkapis nebuvo tyrinėtas, nes buvo labai aiškios apardymo — iškasinėtų duobių žymės. Netyrinėta ir pilkapių grupė — kalvelė, kurioje buvo vėlyvos kapinaitės.

Kaip jau minėjome, pilkapiuose buvo rasta daug vėlyvų XVI—XVII amžių kapų. Taip, I pilkapyje buvo rasti 5 vėlyvi kapai, II pilkapyje — 14, IV pilkapyje — 2 kapai. Mirusieji laidoti nedeginti, 0,4—0,7 m gylio duobėse, ant nugaros, ištiestomis kojomis, daugumas misusiųjų laidoti galvomis į vakarus, nors sutinkama ir kitokia laidojimo kryptis — pietūs, šiaurė, šiaurės vakarai, pietvakariai. Kapų įkapės labai skurdžios. Daugumas vėlyvų kapų gerai datuoti Žygimanto Senojo (1506—1548 m.) lenkiškomis monetomis, Žygimanto Augusto (1548—1572 m.) lietuviškomis monetomis, Zigmanto Vazos (1587—1632 m.) lenkiškomis monetomis, Gustavo Adolfo (1611—1632 m.) švediškomis monetomis. Be monetų, juose rasta bronziniai žiedai, geležiniai peiliai, bronzinė segė, geležinis skiltuvas, miniatiūrinis geležinis kirvukas.